

Stalin of Dostojevski?

Een "andere kijk" op het genie van Stalin

Emmanuel Waegemans

De 'postmoderne' lezer beleeft rustige tijden. Er verschijnen veel boeken (volgens sommigen zelfs te veel), zowel belletrie als non-fiction, maar er zijn er maar weinig bij die discussie losweken of waar de hartstochten nog eens hoog over oplaaien. Het is alsof onze tijd gekenmerkt wordt door onverschilligheid; of is het verdraagzaamheid? Hooggespannen politieke idealen zijn al helemaal niet meer in de mode. Een beetje in diskrediet geraakt. De burger van de jaren negentig is anti- of tenminste a-politiek. Het doet dan ook deugd eindelijk nog eens een boek gevonden te hebben dat ons opwindt en kan boeien. Op het ogenblik dat dit stuk geschreven wordt, loopt de film *Frankenstein* naar Mary Shelley. De geschiedenis van onze cultuur leert dat ook gedrochten kunnen fascineren. Een boek dat me mateloos opgewonden heeft, is de omvangrijke studie van Ludo Martens over Stalin en draagt de titel *Een andere kijk op Stalin*.

De titel van een boek, vind ik, moet programmatisch zijn. Er zal dus nagegaan moeten worden of de vlag de lading dekt. Ik geloof dat het niet nodig is om de auteur voor te stellen. Ludo Martens is niet alleen de auteur van al de boeken die op de achterflap opgesomd worden, maar ook de voorzitter van de tot PVDA omgedoopte Amada-partij, de op China geïnspireerde communistische Partij van België. In de voetsporen van de Chinese communisten verwerpt Martens het stalinisme niet; hij is er een aanhanger van en ziet het als de wegwijzer uit de impasse voor de politieke, economische, culturele en etnische misère waardoor de Sovjetunie (1) en Oost-Europa geteisterd worden. De auteur schrijft dus met bewondering en liefde over zijn studie-object. Voor mijn part mag dat, op voorwaarde dat het betoog fatsoenlijk is. Bovendien moeten we de intellectuele uitdaging aandurven geconfronteerd te worden met diametraal tegenovergestelde standpunten. Over smaak valt niet te twisten, of om het op z'n Sovjetrussisch te zeggen: over smaken en kleuren kunnen kameraden heel wat zeuren (2). Zo zie

je maar dat het ook onder het communisme niet altijd monolithisch saai hoeft te zijn.

Is de eloquent uiteengezette en over honderden pagina's uitgesmeerde visie van Martens echt zo nieuw? Geeft hij een kijk die anderen niet geven? Zo herinner ik me een geschiedenisboek voor het hoger onderwijs in de Sovjetunie van midden jaren zeventig waar heel de problematiek van Stalins "misdaden" met één zinnetje werd afgedaan: tengevolge van de persoonlijkheidscultus beging Stalin fouten tegen zijn volk en partij. De tragedie van miljoenen mensen is één regel waard. Wat die fouten dan waren, werd er niet aan toegevoegd. Dat lieten de auteurs wellicht over aan het Fingerspitzengefühl van de individuele docent. Heel voorzichtig was ook Chroesjtsjov op het 20ste partijcongres in zijn zgn. geheime redevoering "Over de persoonlijkheidscultus en de gevolgen ervan". In zijn slotbeschouwing stelde hij dat Stalin "ongetwijfeld grote verdiensten had ten overstaan van de partij, van de arbeidersklasse en van de internationale arbeidersbeweging" en hij vond dat wat Stalin deed niet "de daden van een waanzinnige despoot" waren: "Hij vond dat er zo gehandeld moest worden in het belang van de partij, van de arbeidersmassa's, in naam van de verdediging der revolutionaire verworvenheden. Daarin schuilt juist zijn tragedie!" (3). Indien ik de laatste regel weghaal, zal Martens deze inschatting zonder twijfel kunnen bijtreden. Dergelijke beweringen zijn ook terug te vinden in Chinese geschriften, waarin doorgaans gesteld wordt dat het na Stalin met de Sovjetunie bergaf is gegaan, dat na 1953 de Sovjets van het revolutionaire pad zijn afgedwaald. Een vriendelijke benadering van het fenomeen Stalin vinden we ook in de studie van de Franse communistische historicus Jean Elleinstein (4). Elleinstein verklaart de misstanden in de Sovjetunie onder Stalin vanuit het achterlijke karakter van het Rusland van vóór 1917 (5) en vanuit de complexe politieke situatie in Rusland direct na 1917 (revolutie en burgeroorlog). Martens is dus zeker niet nieuw in zijn benadering. De verdienste van zijn boek is dat hij alle mogelijke stemmen uit de sovjetologie (6) bijeenbrengt om de westerse mythe van het stalinisme te ontmaskeren. De BBC heeft onlangs een documentaire gemaakt over de mythe van de inquisitie: waren de inquisiteurs wel zo'n slechteriken? waren hun methodes echt zo barbaars? Het schijnt allemaal erg overdreven te zijn.

Over de man die dertig jaar lang de scepter heeft gezwaaid over het grootste land ter wereld, bestaat niet alleen een indrukwekkende hoeveelheid literatuur - lijvige monografieën (7) en ooggetuigenissen, maar ook een aantal mysteries. Ondanks de massa literatuur blijven sommige vraagtekens tot de dag van vandaag bestaan. Zo bv. is blijkaar nog altijd de vraag niet opgelost of Stalin nu agent was van de Ochrana, de tsaristische geheime politie? Was hij dan,

indien dit waar zou zijn, een dubbelagent - iemand die militeerde in de revolutionaire beweging en tegelijkertijd verklikte? Voor sommige historici is anders niet te verklaren hoe hij zo maar kon "ontsnappen" uit zijn ballingschap. Voor wat hoort wat. Voor de schuld van Stalin in de moord op Kirov moet het onomstootbare bewijs ook nog geleverd worden. Hard zijn ook de mythen rond de onschuld van Stalin bij de zuiveringen: talloze in ongenade gevallen partijleden waren ervan overtuigd dat alles op een vergissing berustte en dat Stalin niet op de hoogte was. Een groot twistpunt is ook de verantwoordelijkheid van Stalin voor het succes van het nazisme en de misère van de Tweede Wereldoorlog. Maar goed, hier gaat het al om interpretatie, niet om harde feiten.

Het welsprekendst uitgewerkt in het boek van Martens zijn de weerleggingen van twee zware beschuldigingen aan het adres van Stalin: zijn verantwoordelijkheid voor de hongersnood in de Oekraïene in het begin van de jaren dertig en de grote zuiveringen binnen de communistische partij in 1937. Martens stelt dat de collectivisatie van de boerenstand "een spontane beweging" was, waarbij de partij de "algemene koers" had aangegeven en dan zag dat daar gevolg aan gegeven werd: de partij "nam akte van de massabeweging, zijzelf was er niet de motor van" (p. 73). Een belangrijke these: want als dat zo is, is niet de partij, maar het volk verantwoordelijk voor al het negatieve dat ermee gepaard ging. Maar Martens moet maar eens een voorbeeld geven dat "de massa" in de geschiedenis van de Sovjetunie "spontaan" het initiatief nam en bovendien voor iets zo fundamenteels als de proletarisering van het platteland. In een land waar elk initiatief van bovenaf kwam, zou het volk spontaan de intimidering van de koelakken (= de zgn. 'rijke' boeren) op touw hebben gezet. Ook het Russisch kent de uitdrukking "da lachen ja die Hühner"! Maar het past wel mooi in een marxistische klassenanalyse. Fraai is ook dit: "In 1929-1933 had de sovjetstaat noch de technische middelen, noch het benodigde gekwalificeerde personeel, noch voldoende communistische kaders om de collectivisatie op een geplande en geordende manier te leiden; de toenmalige staat beschrijven als almachtig en totalitair is absurd" (p. 75-76). Dat klopt: de Sovjets hadden inderdaad niet de bekwame mensen - wie ze stuurden, waren enthousiaste stedelijke partijleden die op het platteland eens zouden gaan uitleggen hoe je moet boeren. In het excuus van Martens wordt almachtig en totalitair synoniem met technisch hoogstaand en organisatorisch bekwaam, een wel erg vreemde opvatting. Het is bekend dat de rijke en middeikleine boeren weigerden arbeiders te worden in grote landbouwbedrijven: ze slachtten tientallen miljoenen stuks vee af. Daardoor hebben ze zelf die honger in het leven geroepen; achterafmoeten ze dan ook niet komen zeuren. De eerste oorzaak van de hongersnood in de Oekraïene was dus 'eerbaar' - de burgeroorlog en de klassenstrijd. Waar gehakt wordt, vallen nu eenmaal

spaanders. Of nog een andere volkswijsheid: je kunt geen omelet bakken zonder eieren te breken. Andere oorzaken waren: de droogte in de jaren 1930-32, de tyfusepidemie en de chaotische toestand (p. 125-7). Martens besluit: "Het cijfer van 1 á 2 miljoen doden door de hongersnood is belangrijk. Dit verlies aan mensenlevens was voor het grootste deel te wijten aan de woeste oppositie van de uitbuitende klassen tegen de reorganisatie en de modernisering van de landbouw op socialistische basis" (p. 127). Dat valt dus nog best mee, alsje dit cijfer vergelijkt met de "9 miljoen doden van de hongersnood in 1920-21", die natuurlijk veroorzaakt was door de buitenlandse interventie, en de 6 of meer miljoen doden die "cryptofascistische" historici á la Conquest (8) (p. 107) bij elkaar fantaseren. Dat is toch een bagatel? Slechts 1 miljoen doden voor een landbouwsysteem dat de grootste bewondering van Martens wegdraagt omdat het socialistisch is, maar dat nooit gewerkt heeft en tot op de dag van vandaag de Achillespees van Rusland is. Al de rest zijn verzinsels van de nazi-propaganda, van Oekraïense nationalist, van de CIA en van anti-communistische historici. Martens heeft blijkbaar geen tijd om naar de TV te kijken: de laatste jaren is er heel wat Sovjetmateriaal verschenen met nooit eerder vrijgegeven filmbeelden die schrijnende scènes laten zien: creperende mensen die de honger van het platteland proberen te ontvluchten, foto's en beelden van kannibalisme in de Oekraïne (9). Het gaat hier over Sovjetmateriaal dat vrijgegeven werd na 1985, toen in de Sovjetunie eindelijk (een deel van) de waarheid over het eigen verleden aan bod kon komen: zouden Sovjethistorici zo maar klakkeloos, kritiekloos materiaal uit de nazi-propaganda overnemen? Dat gelooft toch geen mens. Trouwens, hoe zou dat anti-sovjetmateriaal in de Sovjetarchieven terechtgekomen zijn?

Een vervelend thema voor een stalinist is het verhaal van de grote zuiveringen op het einde van de jaren dertig. De in het Westen aanvaarde versie luidt: Stalin leed aan paranoia en vernietigde alle medestrijders en revolutionairen van het eerste uur. De dictator die geen mededingers (de populaire Kirov) duldt en ze uit de weg ruimt, maar er wel een politico-ideologische rechtvaardiging voor vindt: het zijn vijanden van het socialisme, ze heulen mee met de nazi's, de Japanners, de Amerikanen. Tja, en ze hebben toch toegegeven! Voor Martens waren de honderdduizenden slachtoffers van Stalins politieke vleesmolen "vijanden van het volk, die doorgedrongen waren tot het Heilige der Heiligen (10) van de bolsjewieken" (p. 142), het "paard van Troje in het communistische bastion" (p. 143), "de vijfde colonne van de nazi's" (p. 215). In plaats van te zeuren over die communistische janussen zouden we beter het volgende inzien: "Het was ondermeer dank zij de zuiveringscampagne en de opvoeding die ermee gepaard ging dat het sovjetvolk de kracht vond om weerstand te bieden. Indien die

geestesgesteldheid niet aanwezig was geweest in de Sovjetunie dan zouden de nazi's waarschijnlijk de hele wereld overheerst hebben" (p. 215). Een vreemde bewering als je weet dat een groot deel van de kaders van het Rode Leger door Stalin weggezuiverd werd. Met evenveel recht zou je kunnen stellen dat de oorlog veel minder slachtoffers gevegd zou hebben, indien Stalin dé militaire top niet gedecimeerd had. Martens beweert dat de Sovjetunie "meer dan drieëntwintig miljoen mensen heeft moeten opofferen" (idem). Waarop steunt hij zich? Over de prijs van de Tweede Wereldoorlog, die voor de Sovjetunie afgrijselijk hoog was en geenszins geminimaliseerd moet worden, bestaan wilde ramingen. Ik heb het cijfer 10 miljoen gehoord, maar ook 12 miljoen, in de jaren zestig sprak men van rond de 20, nu is het ineens "meer dan 23 miljoen". Als Martens toch zo laatdunkend doet over de betrouwbaarheid van niet-communistische studies, moet hij dat cijfer ook maar eens aan een kritische studie onderwerpen.

Er zijn een paar figuren die vaak voorkomen in het boek van Martens en die uitsluitend aangeduid worden met scheldnamen. Een ervan is Trotski. Een kleine bloemlezing: Trotski is een 'hansworst' (p. 25), een avonturist (p. 46) (11), iemand die "lasterpraatjes" of "linkse taal" verkoopt (p. 29 en 172). Maar de animositeit en vijandigheid tegen "de leeuw der Oktoberrevolutie" (Trotski) is zo groot en zit zo diep bij stalinisten, dat ik hier liever niet bij stil blijf staan. Zegt niet het spreekwoord: als twee honden vechten voor een been loopt de derde ermee heen?

Iemand die ook geen genade vindt in de ogen van Martens, is Aleksandr Solzjenitsyn. Het valt te begrijpen dat de stalinofiel geen sympathie kan opbrengen voor de uitgesproken anti-stalinist en anti-communist die Solzjenitsyn is, en dat hoeft voor mijn part ook niet. Maar is het standpunt van deze schrijver en publicist niet duidelijk en overtuigend genoeg? Is het echt nog nodig om er een scheldkanonnade aan toe te voegen? De auteur van de sterk autobiografisch getinte *Goelag Archipel* (12) wordt een "specialist van het anticommunisme" (p. 13) genoemd - is het dan een schande om je leven te wijden aan de beschrijving en bestrijding van een trauma? Moet Martens dan niet als "specialist van het procommunisme" gedoodverfd worden? Het is de stomiteit van "de schoff" Chroesjtsjov geweest om deze "opportunisten en vijanden van het leninisme, vroeger terecht naar Siberië gestuurd" (p. 318) te rehabiliteren. Hier zit al een eerste fout. Solzjenitsyn is niet begonnen als anti-communist, maar als heel voorzichtige anti-stalinist, alhoewel eigenlijk ook dit veel te sterk is uitgedrukt: hij was gewoon een officier die kritiek had op de oorlogsstrategie van Stalin, voor wie mensenlevens niets waard waren. Hij werd vastgezet omdat hij in een

brief aan een frontmakker Stalin de "bullebak" had genoemd. Majesteitsschennis! Martens noemt hem een "oplichter" en een "schoft" (p. 318). Als iemand afgeschilderd wordt als volgt: "Deze man werd de toonaangevende stem van de vijf procent tsaristen, bourgeois, speculanten, koelakken, koppelaars, maffiosi en aanhangers van Vlasov die door de socialistische staatsmacht terecht onderdrukt werden" (p. 196), wordt mijn nieuwsgierigheid niët gewekt, integendeel wordt mijn argwaan tegen de schrijver van dergelijke onzin aangescherpt. Wat is een "tsaristische literator"? "Als chauvinist verafschuwde hij de Duitse bezetters" - dat moet een anti-fascist toch sympathiek in de oren klinken? Hij "begroette met enthousiasme Vlasovs haat voor het bolsjewisme" (idem) - waarom moet hij liefde opbrengen voor een ideologie die miljoenen mensen ombrengt, in concentratiekampen stopt of geen rust gunt? Waarom mag hij geen bewondering opbrengen voor Vlasov die zowel anti-Hitler als anti-Stalin gezind was? Indien Martens zich de moeite zou geven wat meer te lezen rond het complexe probleem van de collaboratie, zou hij wat minder met scherp schieten naar de zgn. "derde kracht" van het Russische Bevrijdingsleget Een miljoen leden is waarschijnlijk ook weer een fabeltje van de nazi's? Bovendien is iemand die begrip opbrengt voor een collaborateur nog altijd geen "collaborateur van de nazi's" (p. 198).

In het omvangrijke boek van Martens zou je nog vele elementen kunnen aanstippen die ergeren. Je vindt er wel een op elke bladzijde. Het boek is een pamflet, een wanhopige kreet van een der laatste stalinisten die in België nog rondlopen. Maar de hysterische toon die aangeslagen wordt en de banvloeken die in het rond vliegen, ondermijnen de geloofwaardigheid van de auteur. Er is nog een omstandigheid die tegen de auteur inneemt. Al de westerse publikaties die verschrikkelijke dingen zeggen en hallucinante cijfers geven over de misdaden van het bolsjevisme - vooral in verband met de collectivisatie van de landbouw, de hongersnood in de Oekraïene en de verschrikkingen van de werkkampen - schildert de auteur af als gefantaseerde geschriften van

1. tsaristische emigranten,
2. Oekraïense nationalisten,
3. fascistische collaborateurs,
4. cryptofascisten die zich uitgeven voor fatsoenlijke academici en objectieve historici,
5. op hol geslagen anti-communisten.

Ik besef al lang dat er met cijfers gejongleerd wordt en dat je zowel over de kampen als over de collectivisatie van de landbouw de meest uiteenlopende cijfers hoort, maar wat doet de auteur dan met materiaal (ook beeldmateriaal) dat

door de Sovjets zelf is vrijgegeven (13)? Chroesjtsjov heeft tijdens de destalinisering toegegeven dat er onder Stalin meer dan 600 schrijvers verdwenen zijn. Is dat dan niet voldoende? Bovendien is uit recent KGB-archieffonderzoek gebleken dat Chroesjtsjov loog: het waren er geen 600, maar meer dan 1.500! (14) Westerse communisten schreeuwen moord en brand, wanneer ergens ter wereld een communist in een gevangenis belandt of gebroodroofd wordt (en daar hebben ze gelijk in), maar minimaliseren het verdwijnen van honderden schrijvers in de Sovjetunie - heeft de Nederlandse literatuur er ooit zoveel bij elkaar gehad? Dat waren inni'ers allemaal renegaten, verraders, janussen, revisionisten, saboteurs, spionnen, e.d.m. Als een communist als Martens de veroordeling van miljoenen mensen in naam van een idee bagatelliseert, moet hij ook kunnen aanvaarden dat in het kapitalisme of fascisme de tegenstanders van dat regime verdwijnen of het zwijgen opgelegd wordt.

In het voorwoord belooft Martens dat hij nu eens niet de uitbuiters en de onderdrukkers aan het woord zal laten, want die zouden belang hebben bij hun leugens over de zegeningen van het Sovjetregime, maar dat hij Stalin zal bekijken "door de ogen van de tegengestelde klasse, die van de uitgebuitenen en de onderdrukten" (p. 10). Die getuigenissen heb ik in zijn boek niet gevonden. Het is zoezegd in naam van het volk, het proletariaat, de boeren dat de revolutionisering van Rusland doorgevoerd is, waar zijn nu hun stemmen? Waar zijn de tientallen - ook in westerse talen toegankelijke - getuigenissen over de Stalinperiode? Ik mis de documents humains van Jevgenia Ginzburg, Varlam Sjalamov, Lev Kopelev, om maar een paar onverdachte stemmen te noemen (15).

De kern van Martens' betoog is: er zijn wel vergissingen gebeurd onder Stalin, maar hij heeft toch maar de basis gelegd voor een zware industrie en een moderne (sic) landbouw en hij heeft weerwerk gegeven aan het fascisme. Je zou die redenering ook gewoon kunnen omdraaien en stellen: Hitler heeft weliswaar veel mensen uitgeroeid, maar hij heeft toch maar fantastische autowegen gebouwd en de Duitse staalindustrie machtig gemaakt en bovendien heeft hij geprobeerd het communisme tegen te houden. Het fascisme heeft een nederlaag geleden (godzijdank!), het communisme heeft het gehaald, maar wat was de balans anno 1985:

- een landbouw die niet werkt en moet importeren,
- een industrie die niet rendabel is,
- de dienstensector die niet functioneert,
- onderbetaalde mensen,
- eenzijdig (geïndoctrineerd) onderwijs,
- het culturele verleden voor een groot deel verwoest,

- het milieu genadeloos uitgebuit,
- de godsdienst die springlevend is,
- de nationaliteitenkwesie die niet opgelost is,
- etnische spanningen (vooroordelen, racisme, xenofobie) die zijn blijven bestaan.

En dan heb ik het nog niet over criminaliteit, corruptie e.d.m., die vóór 1985 ook bestonden, maar niet openlijk. Om dit resultaat te bereiken hebben de bolsjeviken een revolutie geforceerd en een bloedige burgeroorlog (16) uitgelokt, hebben ze het platteland op z'n kop gezet, de intermenselijke verhoudingen naar de bliksem geholpen (verklipping, achterdocht), grote sociale ongelijkheid gecreëerd, de spanningen tussen de volkeren opgedreven, gigantische experimenten op sociaal en economisch vlak uitgeprobeerd ... met een balans van - ik weet niet hoeveel doden en slachtoffers. De schattingen lopen uiteen: ze gaan van 20 tot 60 miljoen (in de glasnost-periode werd er over nog hogere cijfers gesproken). De cijfers mogen voor mijn part overtrokken zijn: laat het slechts één miljoen slachtoffers zijn, 1.000.000 mensenlevens voor zo'n resultaat? daar bedank ik voor! En het is niet omdat er elders in de wereld misdaden gebeuren in naam van een of ander regime of idee of economisch of politiek belang (17), dat we maar meteen de dictatuur van Stalin moeten goedkeuren.

Ik zou tegenover "de historische persoonlijkheid" en "het genie" dat Stalin volgens Martens was (18), het literaire genie van een landgenoot van Stalin willen plaatsen: Dostojevski. In zijn roman *De gebroeders Karamazov* komt een ingeschoven verhaal voor dat bekend staat onder de titel 'Legende van de Groot-Inquisiteur'. Ten tijde van de inquisitie verschijnt Christus weer op aarde; hij valt uiteraard in de handen van de inquisitie. In de gevangenis ontspint zich een lange discussie tussen de Groot-Inquisiteur en Christus. De man verwijt Christus dat hij de mensen een ideaal gebracht heeft dat niet leefbaar is: de mensen hebben z.i. geen vrijheid nodig, omdat ze die niet aankunnen. Wat de mensen nodig hebben, zijn brood en spelen. Je moet kiezen: ofwel breng je de mensen vrijheid, maar geen geluk, ofwel geluk zonder vrijheid. Maar niet allebei. In de bespreking van dit verhaal lanceert Ivan Karamazov de bekende gedachte: indien het toekomstige geluk van de mensheid gebouwd zou zijn op het leed van al was het maar één kind, op één kindertraantje, dan is dat geluk geen sikkepit waard.

Martens zou het stalinisme nog een beetje acceptabel kunnen maken door de stommiteiten en vergissingen van Stalin toe te geven, maar neen, hij keurt alle beslissingen goed en of vindt er een historische verklaring voor. Hij rechtvaardigt. Uit de geschiedenis heeft hij dus niets geleerd (19). Ideologen die uit het

verleden geen lessen getrokken hebben, zijn gevaarlijk. 'Het revolutionaire werk van Stalin krijgt een nieuwe betekenis in de situatie die in Europa ontstaan is na het herstel van het kapitalisme in het Oosten' (p. 18). De actualiteit van Stalin dus (p. 11-21). Het stalinisme kan volgens Martens een oplossing bieden voor de problemen waarmee we einde 20ste eeuw geconfronteerd worden. Ik houd mijn hart vast en kies voor Dostojevski.

Een andere kijk op Stalin. Ludo Martens, Berchem: EPO, 1994, 347'p., 798 Fr. Oorspi titel: 'Vn autre regard sur Staline'

Noten

- (1) In de ruslandkundige geschriften en in de media is het gemeengoed om over de "ex-Sovjetunie te spreken. Ik heb daar mijn twijfels over. In een Vrije tribune van *De Standaard* van 27 maart 1993 heb ik gesteld dat de eerste post-communistische president (Jeltsin) alle communisten zonder pardon aan de deur had moeten zetten: de enige weg om radicaal te breken met het verleden. De drie jaar die sinds het einde van het communisme verstreken zijn, hebben die door velen als naïef bestempelde stellingname bekrachtigd: het zijn de ex-partij-leden die het overal voor het zeggen hebben en de maffiosi een hand boven het hoofd houden.
- (2) Na vkoes i na tsvet tovarisjtsja niet.
- (3) N.S. Chroesjtsjov. *Doklad na zakrytom zasedanii XX syezda KPSS. O koelte litsjnosti i ego posledstvijach*. Moskou 1959, p. 59. Deze geheime redevoering is onder Chroesjtsjov in de Sovjetunie natuurlijk niet gepubliceerd. De hier geciteerde uitgave is een zgn. camouflage-editie die in werkelijkheid in het Westen gedrukt is.
- (4) Jean Elleinstein, *Geschiednis van het stalinisme*, Amsterdam 1979. Oorspr. titel *Histoire du phénomène stalinien'* (1975).
- (5) Een van de talrijke clichés over Rusland dat goed in het kraam past van wie de radicale koerswijziging na 1917 wil goedpraten. In studies over de geschiedenis van de arbeidersbeweging in het Westen einde 19de eeuw-begin 20ste eeuw blijkt toch ook dat ten onzent verschrikkelijke toestanden en armoede bestonden. En als ik de romans van mijn streekgenoot Filip de Pillecyn over de mensen in Hamme lees (*Mensen achter den dijk*), krijg ik niet bepaald de indruk dat het volk het toen goed had. Het is uitgerekend aan de vooravond van de Eerste Wereldoorlog en eigenlijk als sinds de jaren 1880 dat Rusland een stormachtige economische en industriële ontwikkeling doormaakt (lezenswaardige dingen hierover zie E. Stols in *Montagne Russe. Belevenissen van Belgen in Rusland*. Berchem, EPO, 1989). Er zijn veel argumenten om te stellen dat Rusland - indien het zich na WO 1 in die zin verder had kunnen ontwikkelen - een land met westerse allure zou zijn geworden.

- (6) Dit doet me denken aan een frappante uitspraak van de dissident Vladimir Boekovski, toen die eens in België kwam spreken en door een Belgisch journalist gevraagd werd: mijnheer Boekovski, behoort U tot het linkse of rechtse kamp? Boekovski antwoordde laconiek: ik behoor noch tot het linkse noch tot het rechtse kamp, ik behoor tot het concentratiekamp. In het boek van Martens komen zowel communistische (of pro-Sovjet) stemmen als die van uitgesproken communistenvreters aan het woord, maar opvallend weinig geluiden uit de wereld van de concentratiekampen.
- (7) Een boek dat in elk geval ontbreekt, is de lijvige studie van Allan Bullock. *Hitler en Stalin: parallele levens*. Amsterdam, Agon, 1991. Iemand die de twee ideologieën zo vaak en consequent tegen elkaar uitspeelt, kan niet om deze benadering heen. Totaal ongepast is ook het ontbreken van de imposante vierdelige studie van Dmitri Volkogonov over Stalin: *Triomf en tragedie. Een politiek portret van I. V. Stalin*. Moskou, uitg. Novosti, 1989. En Volkogonov is geen westerse anti-communist of cryptofascist of door de CIA betaald historicus, maar een produkt van de Sovjettijd: geboren in 1928, gestudeerd aan de militair-politieke academie, etc. Totaal enigmatisch is de uitspraak van Martens dat de marxisten-leninisten van de Sovjetunie "de enigen zijn die toegang hebben tot de bronnen" (p. 10). En dat terwijl de Sovjetarchieven nu ook voor buitenlandse historici opengesteld worden en studies van westerse slavisten en sovjetologen in Rusland in Russische vertaling uitgegeven worden. Moeten we dan geloven dat de Russen zo'n dom volk zijn dat ze buitenlandse boeken over hun eigen land uitgeven die vol leugens staan?
- (8) Robert Conquest. *The Harvest of sorrow. Soviet collectivization and the terror-famine*. London 1988. Martens heeft zonder enige twijfel gelijk wanneer hij stelt dat sommige historici het niet al te nauw nemen met de waarheid en ronduit gegevens en zelfs beeldmateriaal vervalsen. Een frappant voorbeeld daarvan wordt geciteerd door Bruno De Wever in zijn bijdrage over "Oorlogvoeren tegen het 'barbaarse bolsjevisme'" in mijn boek *Potemkinse dorpen. Belgen in Rusland*. Antwerpen 1994.
- (9) Zie ook in *De eeuw van Rusland. De geschiedenis van een wereldmacht*. Baarn, Anthos, 1994, p. 151.
- (10) Van een communist verwacht je tenminste een atheïstische variant voor deze uitdrukking.
- (11) Hij lanceert "een avonturistische oproep om de revolutie te exporteren" (p. 46). Hoe noemt Martens de sovjetisering van Oost-Europa tussen 1945 en 1953 dan? Een spontane beweging van de volksmassa's soms?
- (12) Je moet een sterk ontwikkelde fantasie hebben om de meer dan 1.500 blz. van het epos der concentratiekampen uit de duim te zuigen. Heeft Martens ooit het getuigenis van een overlevende van Auschwitz in twijfel getrokken? Zou hij het aandurven te spotten met de memoires van een Breendonk-gevangene? of van het getto van Warschau?
- (13) Hoe verklaart Martens dat het Centraal Comité van de CPSU in de jaren zeventig en tachtig een pirateneditie van Solzjenitsyns *Goelag Archipel* in beperkte omloop bracht ten gerieve van **partijleden 7 Ik** kan me moeilijk voorstellen dat ze een werk heruitbrachten van een schrijver die aan de hoger geciteerde omschrijvingen van Martens beantwoordt.

- (14) Vitali Sjentalinski heeft jarenlang in de archieven van de KGB gewerkt en er een uitvoerig verslag over geschreven, dat in Rusland nog altijd niet gepubliceerd is en alleen in het Frans bestaat (*V Chentalinski. La parole ressuscitée. Dans les archives littéraires du K.G.B.* Parijs 1993). Mlgens hem zijn er ca. 2 000 schrijvers gearresteerd, van wie er ongeveer 1.500 in de kampen zijn omgekomen.
- (15) Zie hierover mijn *Geschiedenis van de Russische literatuur*. Antwerpen 1993, p. 353 e.v.
- (16) Martens verwacht toch niet dat de meerderheid van de bevolking zich neerlegt bij de politiek van een minuscule fractie? De alles behalve reactionaire Maksim Gorki, zelf bolsjeviëk en medestrijder van Lenin, schreef op 7 december 1917 over de nog jonge revolutie: "En dit gebeurt allemaal in naam van het 'proletariaat' en in naam van de 'sociale revolutie'. Dit alles is de triomf van onze bestiale levenswijze, van dat Aziatische element in ons, een uitbarsting van zoölogische instincten" en "Lenin, Trotski en consoorten zijn al verpest door het stinkende gift van de macht: daarvan legt getuigenis af hun schandelijke houding tegenover de vrijheid van woord, van persoon en al die rechten waarvoor de democraten vroeger gevochten hebben". Gorki hoopte dat het proletariaat gauw de ogen zouden opengaan voor "de onrealiseerbare beloften van Lenin", voor zijn "waanzin en anarchisme à la Netsjajev en Bakoënin".
- (17) Martens heeft het over Moçambique, waar sedert 1980 "900.000 dorpelingen gedood zijn om te verhinderen dat het land de socialistische weg zou opgaan" (p. 109). Met de ene misdaad praatje een andere toch niet goed.
- (18) Tijdens Het Andere Boek van oktober 1994, waarop het boek van Martens aan het publiek werd voorgesteld, vond een debat plaats tussen de auteur en de ex-dissidente schrijver Aleksandr Zinovjev, auteur van de indrukwekkende satire *Gapende hoogten* (1976). De beide heren - de ene stalinist, de andere 'partijloos' maatschappijcriticus - kwamen woorden te kort om hun historische waardering voor Stalin uit te spreken. Ze hadden het over "het genie" en "de grote persoonlijkheid" die Stalin geweest is. Geen van hen deed - al was het maar een eerste poging - om te omschrijven wat zij verstaan onder "groot", "historisch", "persoonlijkheid", laat staan onder het begrip 'genie'. Een meer bevreedende symbiose van stalinisme en dissidentie heb ik nog niet meegemaakt.
- (19) Ook na het verschijnen van de memoires van de lijfarts van Mao (Thi Sui Li. *The Private Life of Chairman Mao*. Harvard University Press 1994) zal Martens wellicht blijven doorgaan met het negeren of bagatelliseren van onweerlegbare feiten. Maar kan een fatsoenlijk mens na de massa literatuur die over het communisme bestaat nog altijd zonder blikken of blozen zeggen "Wir haben es nicht gewuBt"?